

تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

وجیهه دلاور نقابی^۱

علیرضا شیخی^۲

چکیده

سوزن‌دوزی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه نشأت گرفته، از ذوق و سلیقه مردمان این دیار و برخاسته از باورها و اعتقادات زنان هنرمند این خطه است که دارای فرم‌ها و نقوش منحصر به فرد هستند. اگرچه این آثار، در نگاه اول ساده و ابتدایی به نظر می‌رسند، اما از لحاظ بصری دارای ساختاری منسجم بوده و علاوه بر آن دارای معانی و مفاهیمی هستند. مقاله به مطالعه آثار سوزن‌دوزی از منظر انسان‌شناسی هنر با سه رویکرد زیبایی‌شناسی، کارکردشناسی و معناشناسی در این منطقه غنی از ارزش‌های فرهنگی پرداخته است.

بررسی هدفمند هشت روستا در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه نشان می‌دهد که این آثار در سه قالب نقوش انسانی، گیاهی، پرندگان و حیوانات قابل تقسیم‌بندی است. این آثار، تجلی محیطی شاداب و زیبا را در بعد زیباشناختی، احترام به طبیعت و نگاهداشت آن، آرزوی باغ‌های با طراوت در فضای خشک کویری این خطه و مفاهیم اعتقادی و باورهای مردمی در تجلی حیواناتی مثل بز کوهی و یا تجلی برکت و حاصلخیزی در بعد معناشناسی دارد. در بعد کارکرد باید به بهره‌گیری از این آثار در قالب‌های مختلف کاربردی در محیط زندگی ساده ایشان مثل جانماز، بقیچه و... اشاره داشت. آنچه شایسته ذکر است روند مسیر خط زندگی و امید خانواده در این خطه است که زن روستایی را به تولید این آثار هرچند پریمی‌تو اما معناگرا ترغیب نموده است.

اهداف پژوهش:

- دسته‌بندی فرم و نقش در آثار سوزن‌دوزی شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه.
- تحلیل آثار سوزن‌دوزی آثار منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه از منظر انسان‌شناسی هنر.

سؤالات پژوهش:

- آثار سوزن‌دوزی مناطق کاشمر و تربت‌حیدریه بر اساس نقش به چند دسته تقسیم می‌شوند؟
- سوزن‌دوزی مناطق مذکور از انسان‌شناسی هنر، چگونه قابل تحلیل است؟

واژگان کلیدی:

شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه، سوزن‌دوزی، انسان‌شناسی هنر، طرح و نقش.

^۱ کارشناسی ارشد ارتباط تصویری. Email: maliheh.delavar@yahoo.com

^۲ استادیار و هیأت علمی گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Email: a.sheikhi@art.ac.ir

مقدمه

رودوزی (سوزن‌دوزی) هنر آراستن سطح پارچه با استفاده از نخ‌های الوان با کمک سوزن و قلاب است که بشر بعد از به وجود آمدن پارچه که حفاظی در برابر سرما یا گرما و سایر نیازهای ابتدایی بود، مانند هر وسیله دیگری، آن را از حالت ساده درآورده و به تزئین و تجمل آن پرداخته است. این هنر به مقتضای فرهنگ، آداب و سنن هر قومی، دارای ویژگی‌های خاص خود است. این دست‌دوخت‌ها به‌جز جنبه تزئینی و شناسنامه‌ای که دربرگیرنده اقلیم و جامعه پدیدآورنده‌اش بوده، در بعضی از اوقات به دلیل عقاید مذهبی روی البسه جلوه‌گری نموده است، مثلاً قبل از اسلام به‌جز جنبه تزئینی، کارکرد طلسم‌گونه داشته است (صبا، ۱۳۷۹: ۱).

سوزن‌دوزی از هنرهای دیرینه میان زنان ایرانی است که با وجود حضور همیشگی‌اش در زندگی مردم، کمتر کسی به پژوهش قدمت تاریخی و غنای تصویری آن اهتمام ورزیده است. در منطقه موردپژوهش، زنان سوزن‌دوز در جستجوی تزئینات ایده‌آل خویش (بخصوص جهیزیه عروسی)، ضمن استفاده از شکل‌های زیبا و ساده، طبیعت را با فضای ذهنی درآمیخته، ارتباط بصری مناسبی میان نقوش برقرار کرده‌اند و هنر خود را در قالب وسایل زندگی (مانند رولباسی، روبالشی، روتختی، سفره هفت‌سین و...) آراسته‌اند. هنری که تولیدش بیشتر در انحصار زنان و دختران خانه‌دار بوده و مواد اولیه مورد نیازش نخ ابریشم رنگین یا معمولی (دمسه) و پارچهٔ دبیت و متقال است. طرح‌های سوزن‌دوزان این ناحیه عموماً ذهنی و الهام گرفته از برداشت‌ها و بینش‌های شخصی هنرمندان از طبیعت و بیشتر شامل گل‌ها و بوته‌های تمثیلی و حیوانات است. اهداف مقاله دسته‌بندی فرم و نقش در آثار سوزن‌دوزی شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه و تحلیل آثار سوزن‌دوزی آثار منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه از منظر انسان‌شناسی هنر است. نبود مستندات مکتوب در زمینهٔ ساختار صوری نقوش سوزن‌دوزی، فعالیت اندک سازمان‌ها و اداره‌های مرتبط از جمله میراث فرهنگی دربارهٔ مستندسازی و تحقیق و پژوهش در این‌باره و همچنین ثبت بخشی از فرهنگ و هنر گوشه‌ای از این مرزوبوم از ضروریات پژوهش است.

نظر به بررسی‌ها و کاوش‌ها انجام شده در بخش پیشینه، پژوهشی مشابه در این زمینه علی‌الخصوص پیرامون شهرستان‌های مورد تحقیق و همچنین تأثیر الهام‌بخش طبیعت بر طراحی این نقش‌ها به‌صورت مجزا مشاهده نشد. البته در این حیطة مطالعاتی انجام شده است. منتخب صبا (۱۳۷۹) در کتاب نگرشی بر روند سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران، به موضوعات مختلفی چون تاریخچه، مواد و مصالح و طرح و رنگ سوزن‌دوزی‌ها و انواع رودوزی‌ها مانند کمنددوزی، شمشه‌دوزی، شرفه‌دوزی، کتیبه‌دوزی و... اشاره دارد. مرضیه قاسمی، سکینه خاتون محمودی و سید رسول موسوی حاجی (۱۳۹۲) در مقاله «ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ (با تأکید بر نمونه‌های شهرستان سراوان)»، باانگیزهٔ شناخت پوشاک محلی و محصولات سوزن‌دوزی و صنایع‌دستی بلوچ پژوهشی را مبتنی بر شیوهٔ توصیفی و تحلیلی انجام داده‌اند. رؤیا هنرمند (۱۳۸۹) در کتاب سوزن‌دوزی‌های سنتی رایج در خراسان جنوبی به معرفی سوزن‌دوزی‌های رایج در این استان همچون آجیده‌دوزی، بلوچه‌دوزی، چشمه‌دوزی، شبکه‌دوزی، نقده‌دوزی و... پرداخته است. شهین پزشکی (۱۳۸۶) در کتابی با عنوان طرح‌هایی برای سوزن‌دوزی مجموعه نقش‌هایی جهت استفاده

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

در دوخت‌های تزیینی و هنرهای مرتبط با آن از قبیل سرمه‌دوزی، ابریشم‌دوزی، گلابتون‌دوزی، گلدوزی با چرخ و... ارائه نموده است.

روش تحقیق توصیفی و بعد از عکاسی میدانی آثار به دسته‌بندی موضوعی و شکلی آن‌ها پرداخته شد. همچنین به دلیل نبودن منابع کتابخانه‌ای در مورد اسامی نقش‌ها و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها در مورد نحوه بافت و مفهوم نقش‌مایه‌ها با هنرمندان محلی، مصاحبه و سعی شد اسامی نقش‌ها به گویش محلی منطقه ثبت گردد و با گردآوری و تحلیل داده‌ها به بررسی و مفهوم طرح‌ها و نقوش اصیل دست‌بافته‌های سوزن‌دوزی منطقه دست یابد. سپس بر مبنای نظریه مورفی به تحلیل سوزن‌دوزی‌ها پرداخته شد. مورفی از پژوهشگران حوزه انسان‌شناسی هنر معتقد است که «شیء باید در چارچوب جایگاه و معنای آن در فرهنگ پدیدآورنده تحلیل شود» (مورفی، ۱۳۸۵: ۵۰). لذا از منظر انسان‌شناسی تحلیل اشیای هنری مرتبط به هر فرهنگی باید با توجه به ملاک‌های همان فرهنگ صورت پذیرد. بنابراین، انسان‌شناسی می‌تواند شناختی عمیق و دقیق از محصولات فرهنگی و هنری مناطق بومی ایران فراهم سازد. تنوع، زیبایی و اصالت این نقوش از یک‌سو و پیوستگی قابل ملاحظه آن‌ها با طبیعت و محیط پیرامون از دیگر سو سبب شده است تا تأثیرپذیری این نگاره‌ها از صور طبیعی در تحقیق حاضر مورد بررسی قرار گیرد. همچنین توجه به کیفیت‌های زیبایی‌شناختی و اصل هماهنگی نقوش طبیعی با هندسه حاکم بر آن‌ها از موارد دیگر مورد توجه در پژوهش حاضر است. لذا این پژوهش با توجه به چهارچوب نظری انسان‌شناسی هنر که زاویه‌ای از مردم‌نگاری است به تفسیر سه بعد مهم زیبایی‌شناسی، کارکردشناسی و معناشناسی در سوزن‌دوزی اشاره دارد.

حوزه مورد مطالعه شهرستان‌های تربت‌حیدریه و کاشمر در استان خراسان رضوی است. این دو شهرستان در حدود ۱۴۲ و ۲۴۰ کیلومتری شهر مشهد قرار دارند (تصویر ۱). هنر سوزن‌دوزی بیشتر در روستاهای این شهرستان‌ها رواج دارد. جامعه مورد مطالعه بررسی میدانی آثار تولیدی در هشت روستای بوری‌آباد، کدکن، فهندر در تربت‌حیدریه و نای، میرآباد، نقاب، کسرینه، زنده‌جان در کاشمر است. نبود پژوهش‌های منسجم و عدم مطالعه بر روی نقوش این

تصویر ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه

(منبع: اصلس جغرافیا، ۱۳۸۹: ۱۱۶)

سوزن‌دوزی‌ها، دلیل انتخاب گلدوزی‌ها برای انجام این پژوهش بوده است. اشیاء مورد بررسی شامل آثاری است که محقق توانسته در منطقه به آن دست یابد. نگارنده، اطلاعات مقدماتی را از روستاهای اطراف کاشمر و تربت‌حیدریه در بهمن سال ۱۳۹۵ جمع‌آوری نموده و در سفرهای بعدی، داده‌های مربوط به نحوه تولید پرده‌های سوزن‌دوزی و ابزار مورد نیاز و اطلاعات کلی درباره سوزن‌دوزی‌های منطقه را به روش مشاهده توصیفی و مصاحبه در منازل روستاییان به دست آورد. نمونه‌های مورد بررسی در تحقیق به روش هدفمند از میان ۶۳ اثر انتخاب شده‌اند.

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

سوزن دوزی

سوزن دوزی هنری است برگرفته از ذوق و قریحه فرد هنرمند. زن ایرانی با بهره‌گیری از روحیه بی‌غل‌وغش خود که می‌توان آن را به‌دوراز همه ناخالصی‌های جامعه دانست به‌خوبی و زیبایی توانسته، آن جاذبه‌ها و سمبل‌ها را که خاطرش به‌واسطه طبیعت به‌خوبی حس کرده، در لوای هنر به اطرافیان نشان دهد. انواع نقوش به‌کاررفته در سوزن‌دوزی‌های شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه را می‌توان به ۳ دسته تقسیم کرد: نقوش انسانی، گیاهی، حیوانات و پرندگان.

نقوش انسانی

با ورود اسلام، پیکره‌سازی و استفاده از تصویر انسان به دلیل مغایرت با احکام اسلام به رکود گرایید و حتی تصویر از مهرها و سکه‌ها حذف شد (جدی، ۱۳۸۷: ۹۴). اصولاً از نقوش انسانی به‌خصوص بعد از ورود اسلام به ایران کمتر استفاده شد و شاید علت اصلی استفاده نکردن از نقش‌مایه انسانی و حتی حیوانی مثلاً در فرش و جایگزینی نقوش هندسی و گیاهی (اسلیمی)، از روحیه شرک‌گریزی مسلمانان حکایت دارد که بت‌پرستی و شرک در آیین او نهی گردیده است.

جدول ۱. نقوش انسانی در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش مایه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	معنی نقش	محل تولید	
						روستا	شهر
	عروسک با کیف‌دستی	رولباسی	کاموا	آبی، قهوه‌ای، قرمز، صورتی، سبز کمرنگ، زرد، مشکی	دنیای کودکانه	کاشمر	کسرینه
	پسر و اردک		دمسه	زرد، نارنجی، سبز، آبی	حقوق حیوانات		نای
	دختر با شاخه گل		کاموا	نارنجی، سفید، سبز، قرمز، بنفش، مشکی	دنیای کودکانه		زنده‌جان
	دو دختر	رولباسی	دمسه	قرمز، آبی، نارنجی، صورتی، مشکی، زرد		تربت حیدریه	کدکن

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

	فهندر	قرمز، صورتی، بنفش، مشکی، سبز	عروس	
--	-------	---------------------------------	------	---

(منبع: نگارندگان)

در نگاره‌های سوزن‌دوزی منطقه، نقوش انسانی به‌صورت محدود و به جهت زیبایی بیشتر و پر کردن فضای اطراف گل‌ها استفاده شده است. به‌خصوص تصاویری به شکل عروسک که شاید به دلیل غریزه ذاتی زنان به عروسک در دوران کودکی باشد (جدول ۱). شاید زنان، بازی‌های دوران کودکش را در یک باغ پر از گل به تصویر کشانده‌اند یا در تصویر نقش بسته بر پرده خواسته به فرزندش عطوفت و مهربانی را نسبت به حیوانات به‌صورت بصری بیاموزد (مصاحبه با خانم صابری، کاشمر، روستای زنده‌جان و خانم گلاب احمدنایی، کاشمر، روستای نای).

نقوش گیاهی

نقوش گیاهی، جلوه‌هایی که از عالم طبیعت بوده و هرکدام معانی و مفاهیم خاص خود را دارند. هنرمندان ایرانی با برداشت از طبیعت به‌خوبی توانسته‌اند شکل‌های طبیعی را پالایش، تغییر و تحول دهند و به‌صورت نقوشی درآورند که به سمت انتزاع و سادگی پیش روند.

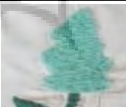

در هنر سوزن‌دوزی این گروه بخش وسیعی از نقوش به‌کاررفته در پارچه‌ها را به خود اختصاص داده است. جذابیت‌های بصری نقش گل و تنوع آن، ذهن زن سوزن‌دوز را به نقش‌آفرینی صور نمادین انواع گل‌ها و گیاهان کشانده و از کنار هم قراردادن گل‌بوته ترکیب‌بندی گسترده‌ای از انواع نگاره‌های گل و گیاه آفریده است. وجود گل‌های زیبا و انواع باغات میوه و درختان تاریخی (سرو کاشمر) در حیات منطقه ذهن سوزن‌دوز را بر آن داشته تا به نقش‌آفرینی آنان پردازد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر
(بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

به‌عنوان نمونه در سوزن‌دوزی‌های روستای نقاب کاشمر با توجه به وجود انبوه باغ‌های انار روستا، گل انار که مظهر برکت و حاصل خیزی است، بر روی نگاره‌ها به چشم می‌خورد و یا در منطقه کدکن (تربت‌حیدریه) بر روی پرده‌ها درخت آلبالو به زیبایی تمام سوزن‌دوزی گردیده است. این نقش‌ها را می‌توان همان دنیای عشق، صداقت، یکرنگی، صفا و صمیمیت زن‌ها دانست که بازندگی آن‌ها درهم‌آمیخته است نقش‌های گیاهی طرح‌هایی ساده اما زیبا از گل‌های گوناگون را به تصویر می‌کشند (تصاویر ۲-۵) (جدول ۲).

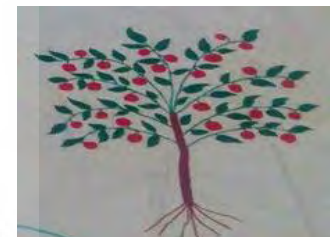
جدول ۲. نقوش گیاهی - انار در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش‌مايه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	محل تولید	
					شهر	روستا
	انار	آویز طاقچه	دمسه	سبز، قرمز	کاشمر	زنده‌جان
	انار	سفره هفت‌سین	کاموا	سبز، قرمز، صورتی		کسرینه
	انار	روکش چرخ		سبز، قرمز		نقاب
	انار			سبز، قرمز		میرآباد
	سرو	رولباسی	دمسه	سبز پرننگ، سبزعلفی		نقاب
	سرو			سبز		میرآباد

(منبع: نگارندگان)

تصویر ۲ و ۳. باغ انار، روستای نقاب کاشمر و درخت سرو باغ مزار کاشمر (منبع: نگارندگان)

تصویر ۴ و ۵. باغ آلبالو، روستای کدکن تربت‌حیدریه و نقش آن بر پرده سوزن‌دوزی (منبع: نگارندگان)

نقوش حیوانی و پرندگان

این دسته از نقوش ویژگی‌های زیر را دارا می‌باشند:

۱. جانوران اهلی که در زندگی مردم نقش دارند. این حیوانات برای مردمان منطقه سودمند و وجودشان ضروری بوده است از قبیل کبوتر و اسب، الاغ، مرغ، خروس و... یا حیوانات حیات‌وحش منطقه مانند آهو، بز کوهی، قوچ.

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

۲. حیواناتی که در داستان‌ها و قصه‌های (اوسنه) مادر بزرگ‌ها بارها شنیده شده و بیشتر نقش تلفیقی- اسطوره‌ای دارند مانند نقش طاووس و شانه‌به‌سر.

نقوش حیوانی، کم‌وبیش در آثار به‌کاررفته اما پرندگان، نقشی عمده در کنار نقوش گیاهی و ترکیب دلپسندی را موجب شده‌اند. از نقش پرندگان در سوزن‌دوزی کاشمر استفاده زیادی شده که مهم‌ترین ویژگی آن، تنوع است. هنرمند توانسته با تغییری جزئی در شکل و حرکت پرنده، آن را به‌صورت تازه‌تری جلوه دهد. او در حقیقت امر از نقش سیمرغ، خوش‌یمنی و مرغابی، پاکی و درستکاری و از نقش هدهد، هوشیاری و از نقش طاووس، نقش و نگار و آراستگی ظاهر را به بیننده القاء کرده و از وی خواسته تا درون و برون خویش را بدین صفات بیاراید.

در آثاری که نقش پرنده بر آن‌ها تصویر شده پرندگان به‌صورت یک جفت (نر و ماده) و قرینه در مقابل هم ترسیم شده‌اند. بال‌ها و به‌طور کلی اندام پرندگان، با نقوش زیبای طراحی شده روی آن، نشان‌دهنده ذوق و توجه هنرمند زن

جدول ۳. نقوش پرنده - طاووس در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش مایه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	محل تولید	
					شهر	روستا
	طاووس	سفره هفت‌سین	کاموا	آبی، صورتی، نارنجی، قرمز، سبز	کاشمر	زنده‌جان
						
						
	رولباسی	آویز طاقچه و پنجره	دمسه	بنفش، آبی، صورتی، قهوه‌ای، زرد، نارنجی	نقاب	کدکن
						
						
				آبی، زرد، صورتی، فسفری ۷ قرمز	تربت حیدریه	

(منبع: نگارندگان)

جدول ۴. نقوش پرنده - طوطی، خروس، مرغابی، گنجشک و کبوتر در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر و تربت حیدریه

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش مایه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	محل تولید	
					شهر	روستا

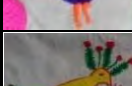

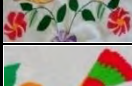

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

کسرینه	کاشمر	سبز، قرمز، سفید	دمسه	پشتی	طوطی	
نقاب		سبز، زرد، قرمز				
کسرینه		آبی، صورتی، نارنجی، بنفش، قرمز، زرد	کاموا	رولباسی	خروس	
نای		نارنجی، صورتی، سبز، مشکی				مرغابی
کدکن	ترت حیدریه	آبی، بنفش				
نقاب	کاشمر	آبی، نارنجی، بنفش، سبز کمرنگ، آبی آسمانی	دمسه		کمر بالشت	گنجشک
میر آباد		آبی، قرمز، زرد				
		نقاب	نارنجی، آبی			
		زرد، نارنجی				
نای	کاشمر	آبی، صورتی	رولباسی	کبوتر		
		زرد، بنفش، مشکی، صورتی، سبز				
		قرمز، سبز، مشکی				
		نارنجی، صورتی، زرد، آبی				

(منبع: نگارندگان)

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

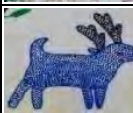

جدول ۵. نقوش پرنده - هدهد (شانه‌به‌سر) در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش‌مایه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	محل تولید	
					شهر	روستا
	هدهد (شانه‌به‌سر)	رولباسی	دمسه	آبی، صورتی، نارنجی، بنفش، قرمز، زرد	کاشمر	نقاب
				قهوه‌ای، سبز کمرنگ، نارنجی		
				نارنجی، صورتی، زرد		
				بنفش، آبی صورتی، قهوه‌ای، زرد، نارنجی		
				آبی، سبز، فسفری، نارنجی، قرمز		
				بنفش، سبز، قهوه‌ای، صورتی		
	رولباسی	آویز طاقتچه و پنجره	کاشمر	زرد، نارنجی، سبز، سفید	کاشمر	کسرینه
				قرمز، سبز، نارنجی، آبی		
				زرد، قرمز، آبی، سبز، قهوه‌ای		
			کاشمر	تربت‌حیدریه	کدکن	

(منبع: نگارندگان)

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

جدول ۶. نقوش حیوانی - اسب، آهو، بز، شیر و ماهی در سوزن‌دوزی منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه

تصویر	نام نقش	موقعیت نقش‌مایه	نوع نخ	رنگ استفاده شده	محل تولید	
					شهر	روستا
	اسب	آویز طاقچه و پنجره	دمسه	مشکی، سفید شیری، قرمز	کاشمر	زنده‌جان
	بز	رولباسی		زرد، قهوه‌ای، مشکی	تربت‌حیدریه	کدکن
	آهو	آویز طاقچه و پنجره		قهوه‌ای، مشکی، کرم	کاشمر	نقاب
	گوزن	رولباسی		آبی، مشکی		
				قهوه‌ای، کرم	تربت‌حیدریه	بوری‌آباد
	بز کوهی	پشتی		قهوه‌ای، سبز، قرمز	کاشمر	نای
	شیر			قهوه‌ای، آبی، صورتی		میرآباد
				مشکی، نارنجی، آبی		نقاب
	ماهی	سفره هفت‌سین		زرد، قهوه‌ای	تربت‌حیدریه	کدکن
		رولباسی		کاموا	قرمز	کاشمر
			آبی، بنفش	تربت‌حیدریه	کدکن	

(منبع: نگارندگان)

بحث

هر قومی هنر خاص خود را دارد که از دیدگاه و جهان‌بینی خاصی که دربرگیرنده باورهایشان است، شکل می‌گیرد. هنرمند ارزش‌ها و باورها را نه تنها با مردم بلکه با تمام جامعه در میان می‌گذارد. وجود اشتراک میان افراد جامعه و تجلی آن در هنر باعث درک و شناخت آن توسط افراد جامعه می‌شود. هنر برای هنر در مورد هنر بومی بی‌معناست. از دیدگاه

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر
(بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

انسان‌شناسی، هنر شامل اشیایی با ویژگی‌هایی است که برای نمایاندن و یا زیبایی‌شناختی و معناشناختی بازنمایی به کار گرفته می‌شود (مورفی، ۱۳۸۵: ۳۱).

سوزن‌دوزی نیز واجد ابعاد زیبایی‌شناسی، معناشناسی و کارکرد شناسی است و باید در خود منطقه (کاشمر و تربت) بررسی گردد. گلدوزی‌ها در شکل و نقوش به‌نوعی با ویژگی‌های زیبایی‌شناختی ارتباط پیدا می‌کند، اما آنچه برای یک انسان‌شناس اهمیت دارد این است که این زیبایی‌شناسی در بستر فرهنگ تولیدکننده آن، تفسیر شود. البته این بدان معنی نیست که نباید اثر هنری را از منظر فرهنگ بیننده دید؛ اما وظیفه انسان‌شناس پیوند و تفسیر این زیبایی با فرهنگ تولیدکننده است (مورفی، ۱۳۸۵: ۵۰). «جهت شناخت و تشخیص ویژگی‌های غیرمادی باید به شناخت فرهنگی پرداخت و شناخت همه گونه‌های زیبایی در گرو شناخت معیارهای ارزشی است. بنابراین زیبایی‌شناسی مشخص می‌کند که یک چیز چگونه حس و دریافت می‌شود و می‌نماید و ارزیابی می‌شود» (مورفی، ۱۳۸۵: ۵۱). نکته مهم، مفهوم زیبایی پرده‌های سوزن‌دوزی و نقوش آنان از نظر زنان سوزن‌دوز کاشمری و تربتی است. ساختارهای شکل گرفته در قالب عناصر و ترکیب نقوش، ساده، روان و بی‌آلایش بیان‌کننده اصول زیبایی‌شناسی آن‌ها در انتخاب و ترکیب نقوش بوده است. به‌عبارت‌دیگر هرگز نگرش هنرمند مدرن امروزی در فهم و انتخاب فرم‌ها با معیارهای انتخاب زنان سوزن‌دوز قابل قیاس نیست. البته این بدان معنا نیست که این سوزن‌دوزی‌ها از منظر مخاطب زیبا نیست.

خصلت «زدن رنگ شادی و طرب به محیط زندگی» از زمره ویژگی‌ها و عوامل خلق‌کنندگی در بین زنان خراسانی است. این نگرش زیباسازی محیط، غرضی جز خود زیبایی نداشته و تبیینی جز نفس زیبایی به خود نمی‌گیرد. زندگی ایشان با زیبایی قرین و آمیخته است. به‌عبارتی دیگر با نگاهی اجمالی به نقش‌ها و رنگ‌های به کاررفته در سوزن‌دوزی‌ها، دریافت می‌شود خلق نقش‌مایه‌ها فقط برای پر کردن بستر پارچه‌ها و یا دست‌بافته‌های دیگر نبوده است، بلکه به این وسیله زنان به زیباسازی محیط زندگی‌شان پرداخته‌اند. نوع خاص

تصویر ۶. پرده سوزن‌دوزی، روستای نای کاشمر، هنرمند: زهرا احمدنایی (منبع: نگارندگان)

نقوش پرده‌ها در روستاهای منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه از نظر شکل، رنگ و فرایند تولید، بومی و محصول بسترهای فرهنگی و جغرافیایی این منطقه است. روش‌های سنتی تولید در این منطقه طی زمان‌های طولانی تداوم داشته و صورت‌های خود را حفظ کرده است به‌طوری‌که زنان بدون بهره‌گیری از چرخ‌های دستی، به شیوه‌های ابتدایی، نگاره‌های زیبایی را خلق می‌کنند. فرم‌های این نگاره‌ها تابع یک الگوی ساختاری تثبیت شده و پایدار است اما شیوه‌های تولید ابتدایی نوعی حس فردیت به تک‌تک آثار می‌بخشد، فردیتی که تابع وحدتی ساختاری است (تصویر ۶). در کل، بیان رمزآلود فرم نقوش در نگاه اول نوعی سادگی و ماهیت

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

ابتدایی را نشان داده اما همین بیان ساده و ابتدایی‌نما در نگرشی عمیق‌تر عرضه‌کننده ساختار بصری زیبا و مفاهیم غنی است.

زیبایی‌شناسی آثار

تقارن در نقوش

(به معنای تشابه بخش‌ها حول محور یا مرکز تقارن است. در زندگی روزمره تقارن یعنی زیبایی در نسبت‌ها) از ویژگی‌های منحصر به فرد پرده‌ها با توجه به تنوع نقوش، این‌که نقش‌ها عموماً کنار هم به صورت قرینه قرار گرفته‌اند، تعادل رنگی به خوبی حفظ گردیده و تناسب اشکال هم رعایت شده است. این امر موجب افزون زیبایی نگاره‌های سوزن‌دوزی است. با توجه به دوخت دستی، در تعدادی از پرده‌ها تقارن کامل نیست و تعدادی از نقوش کوچک و بزرگ شده‌اند (تصویر ۷).

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

ریتم نقوش

تصویر ۷. آویز طاقچه، روستای زنده‌جان کاشمر، هنرمند: صابری (منبع: نگارندگان)

تصویر ۸. لب طاقچه، روستای بوری آباد تربت‌حیدریه، هنرمند: قرایی (منبع: نگارندگان)

ریتم عبارت است از تکرار هرگونه شکل، رنگ، موقعیت و حرکت شبیه به هم طبق نظمی معین. انسان خود را با ریتم‌های گوناگون طبیعت هماهنگ می‌سازد مانند ریتم شب و روز. این ریتم‌های ممتد و تکراری، در حقیقت منشأ ادراک زندگی است که در آثار هنری انعکاس یافته است. نقش و نگار دوخته‌شده بر روی پارچه‌های گلدوزی شده (گیاهی و یا حیوانی) با اشکالی به صورت ساده و شبیه به هم و با فاصله‌های مرتب، تکرار شده‌اند (تصویر ۸). این ترکیبی ریتمیک را در چشمان بیننده به وجود می‌آورد. ریتم‌ها در سوزن‌دوزی باعث پویایی بیشتر تصاویر نقش بسته بر پرده‌ها شده است. از طرفی علاوه بر القاء نظم و ترتیب، نوعی تنوع و راحتی بصری در مقابل خشکی و سردی یکنواختی ایجاد کرده است. گاهی نقوش تکرارشونده یا «واگیره» در سطح پرده‌ها به نظر می‌رسد، برای ایجاد حس وحدت در پرده‌ها بوده و شاید جنب تزئینی داشته باشد و هنرمند، بدان وسیله خواسته سطح کارش را پر کند. ترکیب‌بندی اکثر قریب به اتفاق این نقش‌ها، قرینه و آینه‌وار است و از بودن در کنار هم خبر می‌دهد. این نوع ترکیب‌بندی، نشان از روح همبستگی و عاطفی مردم منطقه دارد و بیانگر نوعی تفوق و همکاری و حس هم‌دوستی و محبت است که در فرهنگ و اخلاق مردم دیده می‌شود.

جهت‌گیری رنگ‌ها و اشکال

جهت‌گیری رنگ‌ها و نقوش نسبت به هم در سوزن‌دوزی حائز اهمیت است. تعدادی از رنگ‌ها به واسطه اشکال روی پارچه، جهتی را ایجاد می‌کنند و این امر به گردش چشم بیننده در درون کادر با ریتم و هارمونی مناسب کمک می‌کند و بر زیبایی آثار می‌افزاید، حتی در پاره‌ای از مواقع به وسیله رنگ‌های همسان یا هم‌خانواده این کار حاصل می‌شود. بارزترین عنصر در این هنر، رنگ است. در اولین نگاه، هم‌نشینی رنگ‌هایی شاد، با کنتراست شدید، در این آثار به چشم می‌آیند که جلوه خاصی به آن‌ها بخشیده است. تنوع رنگی و کنتراست زیاد دو ویژگی عمده سوزن‌دوزی به شمار می‌آیند. شاید پیش از هر چیزی دلیل به‌کارگیری چنین رنگ‌هایی را باید در طبیعت و فرهنگ منطقه‌ای جستجو کرد

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

که زادگاه این هنر است. باید در نظر داشته باشیم که انتخاب و به کارگیری رنگ‌ها در سوزن‌دوزی کاملاً حسی، غریزی

تصویر ۹. روکش بالشت، روستای نای کاشمر، هنرمند: عصمت احمد نایی (منبع: نگارندگان)

و تجربی است و در روستاها از همان رنگ دست‌نخورده‌ای استفاده می‌شود که زائیده ذهن خلاق هنرمند است. در مصاحبه‌هایی که از هنرمندان انجام شد، مشخص گردید که قریب به اتفاق آنان در رنگ‌آمیزی نقوش سعی نموده‌اند از رنگ‌های واقعی خود اشکال و یا حیوانات استفاده نمایند ولی در بعضی از نقوش به علت کمبود نخ رنگی (دور بودن از مراکز خرید و فاصله زیاد روستا از شهر) و در بعضی اوقات به علت زیاد بودن یکرنگ (جهت صرفه‌جویی) یا تنوع بیشتر (سلیقه‌های متفاوت) از رنگ‌های دیگر برای رنگ‌آمیزی نقوش استفاده نموده‌اند. نکته درخور توجه دیگر اینکه در نگاره‌ها به‌ندرت از رنگ سیاه استفاده شده است (تصویر ۹).

کارکرد شناسی سوزن‌دوزی‌ها

فرم تنها با تحلیل صورت، ترکیب و فرایند ساخت تبیین نمی‌شود بلکه ارتباط فرم با کاربرد نیز بسیار حائز اهمیت است. اینکه شیء برای چه استفاده می‌شود؟ چه کار می‌کند؟ آثار آن در زمینه گسترده‌تری که در آن قرار گرفته چیست؟ البته «نباید انتظار داشت که ویژگی‌های صوری و مادی شیء با کاربرد آن در همه زمینه‌ها ربطی داشته باشد اما دست‌کم چنین سؤالی باید مطرح شود و چنانچه پاسخ آن منفی بود، باید دلایل دیگری برای کاربرد شیء در آن زمینه خاص یافت شود» (مورفی، ۱۳۸۵: ۳۹).

در دنیای سنت همه محصولات در حیات مادی و معنوی انسان دخیل هستند. به عبارت صریح‌تر هیچ شیء بی‌مصرف و فاقد کاربرد خلق نمی‌شود. همه اشیا در زندگی انسان جایگاهی داشته و به نوعی مصرف می‌شود. با توجه به اینکه جامعه مورد مطالعه نیز یک جامعه سنتی است، تمامی عناصر آن با انسان ارتباط تنگاتنگی دارند. همه اشیا سوزن‌دوزی دارای کاربردهای مادی یا معنوی هستند. ساده‌ترین و ملموس‌ترین شناخت مبتنی بر کارکرد در سوزن‌دوزی‌ها را می‌توان در کارکردهای روزمره آن‌ها دانست. «در طی قرون متمادی نقوش تزئینی در محیط زندگی همواره عملکردهای مهمی را عهده‌دار بوده‌اند؛ یکی از آن‌ها ایجاد لطافت و زیبایی در محیط بوده است. نقوش اگرچه به‌صورت انتزاعی نقش شده‌اند ولی بانظم و تعادل و آرایشی قابل فهم، هیچ‌گونه هرج و مرج مبهوت‌کننده‌ای به عقل انسان عرضه نمی‌کنند. نقش‌ها عامل ایجاد آرامش درونی در انسان و جلوگیری از ایجاد توهم و احساس حقارت‌اند» (خزایی، ۱۳۸۶: ۱). از منظری دیگر می‌توان به وجه کاربردی نقوش سوزن‌دوزی شده بر روی پرده‌ها نگریست و آن تأثیر قوی نقوش بر نظاره‌گر محلی و حتی غیربومی است.

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

نقوش پرده‌ها اگرچه ماهیتی ساده دارند و بسیار ابتدایی جلوه می‌نمایند، اما تأثیر این نقوش بر انسان آن قدر قوی است که نه تنها نمایش طبیعی اشیاء به پای آن نمی‌رسد، بلکه انسان را برای لحظه‌ای مسحور خود می‌کند. در گذشته، اندکی پس از زاده شدن دختر به‌خصوص در روستاها، خانواده و به‌ویژه مادر به فکر آماده کردن جامه و جهاز عروسی او بودند و کار نخ‌ریسی و بافتن پارچه و دوختن جامه را آغاز می‌کردند و سپس سوزن‌دوزی روی آن را انجام می‌دادند. سال‌ها زمان می‌برد تا سوزن‌دوزی وسایل عروس به پایان برسد. سوزن‌دوزی‌هایی که زنان بعد از اتمام کارهای سخت روزانه و شب‌ها در زیر کرسی و با چراغ‌های فانوس (چراغ آینه) و گردسوز با عشق و امید به آینده روشن به تولید آنان می‌پرداختند. پرده‌های تولیدشده در کاشمر و تربت‌حیدریه در زندگی روزمره آن‌ها کاربرد فراوانی دارد که از آن جمله می‌توان به انواع سجاده نماز، دستمال صورت، جالباسی، روکش پشتی، روکش بالشت (کمر بالشت)، روکش آینه (رو آینه‌ای)، آویز طاقچه (لب طاقچه‌ای)، سفره هفت‌سین، روتختی، سوزنی (بقچه حمام) و... اشاره نمود (تصویر ۹ و ۱۰).

معناشناسی در سوزن‌دوزی‌ها

در این رویکرد، هنر همانند نظامی، معناشناختی تصور می‌شود که با استفاده از نشانه‌های دیداری و غیر دیداری در پی انتقال مقاصد و مفاهیم گوناگون است. کشف معنا و دنیای معانی همواره یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها در مطالعات انسان‌شناسی هنر است. مان و فورگ معنا را محور مطالعه مردم‌شناسی هنر قرار دادند. اساس مطالعات آن‌ها در بعد معناشناسی متکی به پیوند فرم، معنا و کارکرد در بافت تحلیل اجتماع بود. فورگ (۱۹۷۰: ۲۶۹) معتقد بود که هنر نظام ارتباطی مستقلی است که معنا در آن شکل می‌گیرد. مان (۱۹۷۳) نیز در تحلیل‌های خود از نشانه‌شناسی و پدیدارشناسی تأثیرات فراوان برده بود. وی معتقد است که به‌جای تفسیرهای صریح از نقوش و نمادها باید به آن‌ها به‌عنوان طرح‌های چند ارزشی نگریست. این بدان معناست که معانی خاص عناصر به زمینه آن‌ها بستگی دارد. (مورفی، ۱۳۸۵: ۳۷).

زنان روستایی کاشمر و تربت‌حیدریه هنرمندانی هستند که کمترین بهره را از مظاهر عصر تکنولوژی برده‌اند. این زنان همانند زنان شهری روزنامه یا برنامه‌ای تلویزیونی برای بیان افکار، احساسات و شناخت خود از عالم هستی ندارند. به عبارت آشکارتر پارچه و نقوش آن به‌عنوان رسانه‌ای جهت بیان افکار و اعتقادات

تصویر ۹. روکش بالشت، روستای نای کاشمر، هنرمند: عصمت احمد نایی (منبع: نگارندگان)

تصویر ۱۰. روپشتی گلدوزی، روستای نای کاشمر، هنرمند: گلاب احمد نایی (منبع: نگارندگان)

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر (بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

آن‌هاست. زنان بر پارچه ساده و معمولی نقوشی بسیار ظریف و پراحساس را خلق می‌کنند. سوزن‌دوزی‌ها بازتاب عظیمی از دریافت‌های فردی و فرهنگی هنرمند را به نمایش می‌گذارند. نزدیک‌ترین معنی به نقش آن است که در ارتباط با روحیات هنرمند، طبیعت و اقلیمی که در آن زندگی می‌کند و همچنین متناسب با اعتقادات و باورهای او مطرح شود. نقش که رکن اساسی در سوزن‌دوزی به شمار می‌آید برای هر دوره سند هویتی است که معمولاً از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. از این‌رو، در شناخت مفاهیم نقوش پرده‌های گلدوزی، سعی شده از طریق مصاحبه با زنان خالق این نقوش و ارتباط آن با فرهنگ و طبیعت خراسان، نزدیک‌ترین معانی به آن مدنظر گرفته شود. از زیباترین جلوه‌های ظهور خلاقیت در عرصه سوزن‌دوزی‌های منطقه، طراحی و ساخت فرم‌های جانوری - گیاهی - انسانی است.

این نقوش، علاوه بر نمایش جانوران و گیاهان طبیعت اطراف، دربردارنده مفاهیم عمیقی از ذهنیات هنری سازندگان خود است و اخبار موثق و مطمئنی از چندوچون اعتقادات مذهبی، ادبیات، علوم و طرز تلقی آن‌ها از جهان هستی عالم دارد. استفاده از نقوش گیاهی از جمله گل و گیاه و درخت که با ترکیب‌بندی دل‌نشین و آکنده از رنگ‌های ملون گویی تصویر باغ‌های بهشتی را بازتاب می‌دهند و یا برگرفته از عنصر مقدسی چون سرو باغ مزار کاشمر است (تصویر ۱۱ و ۱۲).

تصویر ۱۱ و ۱۲. رولباسی و روچرخ، روستای کسرینه و نای کاشمر. هنرمندان: زهرا فلاح و زهرا احمدنایی (منبع: نگارندگان)

به‌طور کلی ویژگی‌های نقوش عبارت‌اند از:

۱. ذهنی بودن.
۲. برگرفته از دیده‌ها، شنیده‌ها و آرزوی افراد: نقش و نگارهای سوزن‌دوزی را می‌توان تجلی‌گاه آمال و آرزوهای زنان هنرمند دانست. آمال و آرزوهایی که تنها در دنیایی پر رمز و راز سوزن‌دوزی تحقق می‌یابد و طبیعت را آن‌چنان‌که می‌طلبید می‌آفریند (مصاحبه با خانم دلاوری، کاشمر، روستای نقاب، مهر ۹۶).

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر
(بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

۳. نقش و نگارهای عامیانه: که نسل به نسل مادران به دختران آموخته و در لایه‌های زیرین ذهن زنان مأوا گزیده و همزاد آنان بوده است.
۴. نقوش برگرفته از طبیعت که به همان نام مشهورند: هنرمندان از موجودات و حیواناتی که هرروز با آنان سروکار دارند و جزئی از زندگی آنان می‌باشند نقش می‌زنند مانند انواع حیوانات از قبیل بز کوهی یا اسب.
۵. بسیاری از نقوش دارای نام مشخص نیستند. هنرمند دنیایی پر رمز و راز را سوزن‌دوزی کرده و مثلاً طبیعت را آن‌چنان که می‌طلبد می‌آفریند مانند انواع گل‌ها و بوته‌ها.
۶. مذهب و باورهای قومی: هنرمند می‌کوشد که باورهای قومی خویش را در آثارش منعکس و بدین‌صورت جاودانه نماید. همانند نوشتن اسامی ائمه اطهار بر روی پرده‌ها و یا نقش‌های مساجد.
- در کل می‌توان بیان کرد که تمامی این نقوش به نوعی در پیوند با سنت، گذشته، باور و زندگی روزمره طراحان، بافندگان، استادکاران و هنرمندان این فنون بوده و ایشان را متأثر از زیبایی و گوناگونی خود کرده است. اگرچه شاید بتوان گفت ارتباط این نقوش با واقعیت طبیعی‌شان بسیار اندک باشد، ولی این نقوش عامیانه، در درون خود دنیایی از خواسته‌ها، نیازها و آرزوها دارند که با قدرت استادانه‌ی استادان، با تبحر و مهارت بی‌نظیری به‌کاررفته‌اند.

نتیجه‌گیری

سوزن‌دوزی از هنرهای پر سابقه و اصیل در ایران است که بخشی از آن در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه مورد مطالعه قرار گرفت. در نگاره‌های سوزن‌دوزی شهرستان‌های مذکور، طبیعت و بینش خاص مردم آن و محیط پیرامون، حضور پررنگی دارد. ساختار صوری بسیاری از این نقوش را می‌توان در طبیعت منطقه یافت که البته نقش زنان روستایی در راستای زیباتر جلوه دادن نقوش و محیط زندگی باید مدنظر قرار داد.

در پاسخ به سؤالات باید مطرح کرد که نقوش به‌کاررفته بر پارچه‌های سفید نخی به سه دسته کلی قابل تقسیم هستند: ۱- نقوش انسانی که اکثراً با فرم ایستاده و البته ساده‌شده به تصویر کشیده شده‌اند. ۲- نقوش گیاهی که بیشترین کاربرد را در سوزن‌دوزی‌ها داشته و به‌عنوان عنصر پرکننده متن کاربرد دارند. این نقوش برگرفته از طبیعت پیرامون‌اند که اغلب یادآور بهار منطقه کاشمر و تربت‌حیدریه می‌باشند، گلدان‌های گل، نقش سرو، ریشه‌های گل در حاشیه و ریشه گرد از گل‌های گوناگون و رنگارنگ سطح پارچه را آراسته است. ۳- پرندگان و حیواناتی هستند که عمدتاً بومی منطقه‌اند مثل بز کوهی و برخی مرتبط با اعتقادات و باورها هستند همچون طاووس و شیر.

در پاسخ به سؤال دوم که تحلیل این نقوش از منظر انسان‌شناسی هنر است باید گفت امید به زندگی و زیبایی‌سازی محیط خانه و شاداب جلوه دادن آن، طبیعت همیشه‌بهار در وسایل خانه در بعد زیباشناختی مدنظر است. در بعد معناشناختی باید به احترام به طبیعت اشاره داشت که پرندگان و حیوانات اطراف خود را خرامان به تصویر کشیده‌اند. نیز امید به آینده و جریان داشتن زندگی را در تهیه جهاز دختری پا به دنیا نهاده از همان ابتدا با تهیه این وسایل تدارک دیده می‌شد. از طرفی حیواناتی مثل طاووس و شیر را با بعد اعتقادی پیوند زده و مراد از حضرت محمد (ص) و حیدرکرار

**عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر
(بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)**

می‌دانند و یا برخی آن را یادآور شیر عصر عاشورا دانسته‌اند. در بعد کارکرد شناسی باید گفت تمامی آثار کاملاً کاربردی است همانند پرده، روبالشی، رویه پشتی، بقچه، جانماز، لحاف پیچ، رویه چرخ‌خیاطی، آویز طاقچه و... که نشان از انس این اشیا با محیط زندگی روستایی منطقه دارد. قابلیت‌های بصری این آثار پرمعنا و زیبا را باید مدیون تلاش زنان سوزن‌دوز منطقه دانست که در همه جنبه‌ها پویایی و سرزندگی را به افراد خانواده هدیه نموده است.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند به واسطه نهایت همکاری و همیاری در راستای جمع‌آوری اطلاعات میدانی این مقاله، از تمامی خانوارها به‌ویژه زنان پرتلاش روستاهای بوری آباد، کدکن، فهندر، نای، میرآباد، نقاب، کسرینه و زنده‌جان در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه تقدیر و تشکر نمایند.

فهرست منابع و مآخذ

کتاب‌ها:

- اطلس گیتاشناسی استان‌های ایران (۱۳۹۳)، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
- پزشکی، شهین (۱۳۸۶). طرح‌هایی برای مجموعه سوزن‌دوزی نقش‌هایی جهت استفاده در دوخت‌های تزئینی، مشهد: آهنگ قلم.
- جدی، محمدجواد (۱۳۷۸). مهر و حکاکی در ایران. تهران: فرهنگستان هنر.
- رحیمی، حسین؛ قویدل، غلامرضا (۱۳۸۸). جغرافیا و چشم‌انداز تربیت‌حیدریه، مشهد: اقلیدس.
- سعادت‌مند، ایرج (۱۳۸۷). ترشیز: نگاهی به تاریخ و جغرافیای شهرستان کاشمر، مشهد: ضریح آفتاب.
- صبا، منتخب (۱۳۷۹). نگرشی بر روند سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران، چاپ دوم، تهران: بهمن.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۸). تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی، تهران: نی.
- هنرمند، رؤیا (۱۳۸۹). سوزن‌دوزی‌های سنتی رایج در خراسان جنوبی، تهران: محراب فکر.

مقالات:

- خاموشی، زهرا (۱۳۸۷). «تحول کاربرد تزئین در سوزن‌دوزی بلوچ و ترکمن به شیوه سنتی و مدرن»، دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، ش ۹، ص ۷۳-۹۸.
- خزایی، محمد؛ سماواکی، شیاال (۱۳۸۱). «بررسی نقش پرنده بر روی ظروف سفالی ایران»، فصلنامه هنرهای تجسمی، ش ۱۸، ص ۱۱-۶.
- خزایی، محمد (۱۳۸۶). «اصول و مبانی زیبایی‌شناسی هنر ایران»، کتاب ماه هنر، ش ۱۰۹ و ۱۱۰، ص ۴-۵.
- قاسمی، مرضیه؛ محمودی، سکینه خاتون؛ موسوی، سید رسول (۱۳۹۲). «ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ (شهرستان سراوان)»، فصلنامه نگره، ش ۲۸، ص ۶۱-۷۳.
- مورفی، هوارد (۱۳۸۵). «انسان‌شناسی هنر»، ترجمه هایدیة عبدالحسین زاده، فصلنامه خیال، ش ۱۷، ص ۶۹-۲۰.

منابع انگلیسی:

- Forge, A. (1970). *Learning to See in New Guinea, In: P. Mayer (Ed.). Socialization: The Approach from Social Anthropology*, London: Tavistock.
- Munn, N. D (1973). *Walbiri Iconography*, Ithaca: Cornell University Press.

مصاحبه:

- مصاحبه نگارندگان با خانم دلاوری (زمستان ۹۶). شهرستان کاشمر، روستای نقاب.
- مصاحبه نگارندگان با خانم زهرا احمدنایی و گلاب احمدنایی (زمستان ۹۵). شهرستان کاشمر، روستای نای.
- مصاحبه نگارندگان با خانم صابری و خانم علامت‌زاده (زمستان ۹۵). شهرستان کاشمر، روستای زنده‌جان.
- مصاحبه نگارندگان با خانم گنجی (تابستان ۹۶). شهرستان تربت‌حیدریه، روستای کدکن.

عنوان مقاله: تحلیل پرده‌های سوزن‌دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر انسان‌شناسی هنر
(بررسی موردی در شهرستان‌های کاشمر و تربت‌حیدریه)

مصاحبه نگارندگان با خانم محمدزاده (تابستان ۹۶). شهرستان تربت حیدریه، روستای فهندر.

منابع تصاویر:

آرشیو خصوصی نویسندگان.

اطلس گیتاشناسی استان‌های ایران (۱۳۹۳)، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.

References:

Atlas of the Guitatology of the Provinces of Iran (1393). Tehran: Geographical and Cartographic Institute of Guitatology.

Ebrahimzadeh, Shahin (2007). *Patterns for the needle collection of roles for use in decorative sewing*, Mashhad: Ahang Ghalam.

Fakouhi, Nasser (2009). *The History of Thought and Theories of Anthropology*, Tehran: NI.

Ghasemi, Marzieh; Mahmoudi, Sakineh Khatoon; Mousavi, Seyed Rassoul (1392). "The formal structure of natural designs in Baloch women's clothing (Saravan city)", *Journal of Nursing*, p. 28. p. 61-73.

Jeddi, Mohammad Javad (1999). *Seal and Scarecrow in Iran*. Tehran: Art Academy.

KHamoshi, Zahra (2008). "The Development of the Application of Decorating in Baluch and Turkmen Bassoon Designs in a Traditional and Modern Method", *Two Quarterly in Islamic Art Studies*, Vol. 9, pp. 73-98.

Khazaei, Mohammad; Samavaky, Shi'al (1381). "Investigating the role of the bird on Iran's pottery", *Journal of Visual Arts*, vol. 18, p. 11-6.

Khaza'i, Mohammad (1386). "Principles and foundations of the aesthetics of Iranian art," *Art Moon*, vol. 109 and 110, p. 4-5.

Murphy, Howard (1385). "Anthropology of Art", translated by Hayedeh Abdolhosseinzadeh, *Quarterly Journal*, 17, pp. 69-2.

Rahimi, Hossein; Ghavidel, Gholamreza (2009). *Geography and Perspectives of Tehran*, Mashhad: Euclid.

Roya, Honarmand (2010). *Traditional traditional needles in southern Khorasan*, Tehran: Altar of thought.

Saadatmand, Iraj (2008). *Scourge: A Look at the History and Geography of the City of Kashmar*, Mashhad: Sunrise.

Saba, Montakhab (1379). *An Attitude to the Traditional Iranian Needle Making Process*, Second Edition, Tehran: Bahman.

The Analysis of Curtain Needie work in Khorasan Province during the Contemporary Period of Anthropology of Art (Case study in Kashmar and Torbat Heydarieh Cities)

Alireza sheikhi ¹

Vahihe Delavar Neghbi ²

Abstract

Needlework was originated in the city of Kashmar and TorbatHeydarieh from the taste and gusto of the people of this land, derived from the beliefs and faith of artists women in those lands, which have unique forms and designs. Although, at first glance, these works seem simple and elemental, but visually have a coherent structure and, in addition, have meanings and concepts. The article studies the effects of needlework from the perspective of anthropology with three approaches of aesthetics, functionalism and semantics in this rich cultural-value area.

The purposeful study of eight villages in Kashmar and TorbatHeidarieh cities shows that these works can be divided into three forms of human, plant, and birds and animals. These works are a manifestation of a vibrant and beautiful environment in the aesthetic dimension, respect for nature and its preservation, the wish of refreshing gardens in the dry desert atmosphere of this area and the beliefs and faith concepts of people in the manifestation of animals such as mountain goat or manifestation of blessing and caricature in the Semantics dimensions.

In the functionalism dimension, we should refer to using of these works in various forms of application in their simple living environment such as Prayer Mats, bundle, and others. What deserves to be mentioned is the trend of the line of life and the hope of the family in this area that make the rural woman doing such works, although primitive, but meaningful.

Research purposes:

1. Classification of the form and style in the needlework works of the Kashmar and TabatHeidarieh
2. Analysis of needlework works of Kashmar and TabriyatHeydarieh from the Art Anthropology Perspective

Research Questions:

1. Needlework works of Kashmar and Haberdahi regions based on their design and style, are divided into how many categories?
2. How can the forementioned regions needlework can be analyzed from the art Anthropology Perspective?

Key word:

Kashmar and Torbatehidriyah cities, needlework, art anthropology, plot and role.

¹. Assistant Professor, Handicrafts Department, Faculty of Applied Art, University of Art, Tehran, Iran (Author). Email: a.sheikhi@art.ac.ir

². MSc in Visual Communication. Email: vajihe.delavar1097@gmail.com